

חייבים אלא אם העולה הופרשה מחיים, שאז הוא עצמו שיעבד נכסיו בפירוש. מלוה על פה — לדברי רב ושמואל, אינה גובה לא מן היורשים ולא מן הלקוחות, ששעבודא לאו דאוריתא. ואילו רבי יוחנן וריש לקיש אמרו גובה משניהם (כאשר אין חשש שמא פרע, אבל אם אפשר שפרע, בית דין טוענים עבור היורשים שמא נפרע כבר. ע' ב"ב קעה וברש"ש), ששעבודא דאוריתא [ואפילו במלוה שאינה כתובה בתורה, כגון הלואה].

אמר רב פפא: הלכה, מלוה על פה גובה מן היורשים — שעבודא דאוריתא, ואינה גובה מן הלקוחות, שאין לה קול (והוא הפסיד לעצמו בכך שלא עשאה בשטר. עשו חכמים תקנה ללוקח שלא ידע. רש"י).

א. רבנו חננאל מפרש (מחמת סתירת הסוגיות) שרב פפא פסק שעבודא דאוריתא רק במלוה הכתובה בתורה, אבל במלוה על פה שאינה כתובה בתורה — שעבודא לאו דאוריתא, ואעפ"כ גובה מן היורשים שלא תנעל דלת בפני לווים. ויש אומרים שלרב פפא שעבודא דאוריתא בכל מלוה. ויש אומרים ששתי לשונות הן בדעת רב פפא. (ע' בראשונים). ופסקו הרי"ף הרמב"ם הרמב"ן והרא"ש שיעבודא דאוריתא.

ונחלקו ראשונים האם מן התורה גם מטלטלין משתעבדים או קרקעות בלבד.

ב. נחלקו דעות הראשונים, כאשר שעבד לו בפירוש בשטר, האם הכל מודים ששעבודא דאוריתא (ערשב"א כאן ובגטין ג), או עדיין היא מחלוקת. עתור"ד כאן ושלהי ב"ב. וע"ע אבני נזר חו"מ מט, מחודש ב).

ג. ממה שאמר הכתוב ביוצאים למלחמה פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה — משמע שמיתת הבעל מתרת. [ופירש רב אשי, שאין לפרש איש אחר — היבם, כי יבם אינו נקרא 'אחר']. עוד אמר רב אשי, ממה שנאמר ושנאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו או כי ימות האיש האחרון... — הוקשה מיתה לגירושין, מה גירושין מתירים וגומרים אף מיתה מתרת וגומרת.

דף יד

כו. א. במה נקנית היבמה ובמה קונה את עצמה?

ב. האם דורשים 'קל וחומר' ללמוד הלכה בדבר שנאמר בו לשון עיכוב או מיעוט, שדינו כך ולא אחרת? א. היבמה נקנית בביאה (יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה) וקונה את עצמה בחליצה (ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל — בישראל ראויה להביא לבית משחלצה) ובמיתת היבם (קל וחומר מאשת איש החמורה שמיתת הבעל מתירתה).

אבל כסף ושטר אינם קונים ביבמה (ויבמה — ביאה גומרת בה ואין כסף ושטר גומרים בה. אבל חכמים תקנו שיועיל בה 'מאמר' אך אינו גומר בה להיות כאשתו לכל דבר ולא לפוטרה מן החליצה אלא לפוסלה על שאר אחיו). וכן גט אינו מועיל להתירה לעלמא (בית חלוץ הנעל — ולא דבר אחר).

ב. הוכיחו בגמרא שאף על פי שנאמר בפרשה לשון עיכוב, כגון ככה או חקה (או ששנה הכתוב לעכב. עתוס') ניתן להביא במדת קל וחומר דין חדש שאינו אמור בפרשה. (כגון מה שבאנו ללמוד שתועיל קריאת שם חטאת על השעיר לעזאזל, הגם שבפרשה לא נאמר אלא גורל. וכן היה עולה על הדעת ללמוד שיבמה יוצאת בגט מלבד חליצה).

כז. במה נקנים ובמה קונים את עצמם, האישים דלהלן?

א. עבד עברי שמכרוהו בית דין.

ב. עבד עברי המוכר את עצמו לישראל ולנכרי.

ג. אמה עבריה.

ד. עבד נרצע.

א. עבד עברי (= ישראל). רמב"ם עבדים א.א. וע' ראב"ע משפטים; אמת ליעקב הנמכר בבית דין, נקנה בכסף (העברי או העבריה — הוקש עברי לעבריה, ובאמה עבריה נאמר והפדה — מלמד שמגרעת פדיונה ויוצאה, הרי שנקנית בכסף) ובשטר (שנאמר בפרשת אמה אם אחרת יקח לו — הקישה הכתוב לאחרת. ולמאן דאמר שטר אמה עבריה אב כותבו, יש ללמוד מלא תצא כצאת העבדים — אבל נקנית היא בקנין עבדים דהיינו שטר. טז.).

וקונה עצמו בשנים (ובשנה השבעת יצא...) וביובל (אם פגע בו בתוך שש, שנאמר ושב אל משפחתו... טז.) ובגרעון כסף (כאמה).

א. יש אומרים שקנין עבד עברי בכסף די בפרוטה. (ע' כסף משנה — עבדים ד, ג.) ויש אומרים שצריך יותר מפרוטה, כדי שיהיו דמים הראויים לגרעון כסף כשפודה עצמו. (ע' בשו"ת הרדב"ז ח"ו שני אלפים עב).

ב. יש אומרים (וכ"מ מתוך פרש"י) שאין דין גרעון כסף אלא כשנקנה בכסף. והרבה ראשונים חולקים.

ג. אין עבד עברי נקנה ולא קונה את עצמו בחליפין (עפ"י לעיל ח. ובתוס'; משל"מ עבדים ב, א.) אין עבד עברי נקנה במשיכה כלל. (עריטב"א; דבר אברהם ח"א י, ג.)

ד. עבד עברי יוצא בשטר [ולא נשנו במשנה אלא יציאות בעל כרחו של אדון. ראשונים]. ויוצא בהפקר. (תוס' טז. ד"ה לימא).

ה. אין עבד עברי יוצא בשן ועין כעבד כנעני. (לא תצא כצאת העבדים והוקש עברי לעבריה. ע' להלן טז.).

ב. המוכר עצמו לישראל או לנכרי, לרבי אלעזר דינו כמכרוהו בית דין (גזרה שוה שכיר — שכיר). ולתנא קמא מוכר עצמו נמכר אף ליתר על שש שנים (ועבדך שש שנים — זה ולא מוכר עצמו. אבל יציאה ביובל מפורשת בו, וכי ימוך אחיך ונמכר לך... עד שנת היבל יעבד עמך).

א. הלכה כתנא קמא (רמב"ם; רשב"א). מכמה ראשונים משמע שבמכירה סתמית, אף לתנא קמא יוצא בשש. והריטב"א חולק.

וכן נחלקו הדעות האם לתנא קמא יכול להימכר לפחות משש שנים.

ב. לפירוש רבנו תם, אין תורת שטר בקנין הנכרי, שהרי מקור דין שטר בעבד נלמד מעבריה ומגט אשה שאינם שייכים בנכרים.

ג. עבד עברי הנמכר לישראל ומת אדונו — עובד את הבן. ואם אין לו בן — יוצא לחירות (ועבדך — ולא ליורש). והנמכר לנכרי או לגר (ב"מ עא:) אינו עובד את הבן, וכדלהלן יז:).

לדברי רבי, הנמכר לעובד כוכבים אינו נגאל בשש (ואם לא יגאל באלה — באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש) אלא ביובל.

א. יש אומרים שלרבי אפשר למכור עבד לזמן קצוב, ויצא בתום הזמן, אף קודם היובל. ויש מי שכתב בדעת הרמב"ם שאין אפשרות כזו. (ע' בחדושי רבי אריה לייב מאלין לא, ב.)

ב. כתב הרמב"ם (עבדים ב,ח): הנמכר לעובד כוכבים אין פודה עצמו בגרעון בשוה כסף אלא בכסף בלבד, שלא כבנמכר לישראל שנפדה אף בשוה-כסף (שנאמר ישיב גאלתו). יש מי שפירש שזה דוקא בעל כרחו של האדון, אבל מדעתו מועיל אף בשוה כסף (ע' זכר יצחק ע,ב).

דין 'שוה כסף' בעבד עברי; בדבר שאין שומתו קצובה, בכלי פחות משה פרוטה — נתבאר לעיל ז-ח. דין גאולת קרובים ושאר כל אדם — להלן טו.

אשה לא תקנה לכתחילה עבד עברי, משום איסור יחוד (ב"מ עא.). עברה וקנתה — הרי דינו כעבד לכל דבר. ויש מצדדים שחייבת למכרו (ע' בספר החינוך מב שמב ובהגהות המשל"מ; אוצר המלך — עבדים א; שבט הלוי ח"ה קונטרס המצוות נו).

ג. אמה עבריה דיני קנינה כעבד עברי, ויתרה עליו שהיא קונה את עצמה אף בסימני נערות (או בגרות — באיילונית כדלעיל ד).

אמה עבריה אינה נקנית בפרוטה, מפני שצריך לקונה בדמים הראויים לגרעון, כדי שתגרע פדיונה ותצא. (רמב"ם — עבדים ד,ג עפ"י גמרא יא:).

הרמב"ן בפירוש התורה (ריש משפטים) הסתפק לומר שהאדון מוזהר מלהוציא את האמה [בעל כרחיה]. כ"ג] קודם זמן יציאתה, לפי שמוטל עליו לזונה ולהמתין עד שייעדנה או עד שתגדיל או שתצא מעצמה בגרעון. ועל זה נאמר לא תצא כצאת העבדים. (וזהו חידוש במצוה דאורייתא שאינו מוזכר בגמרא, ומצינו כיוצא בזה עוד בדברי הרמב"ן).

ד. הנרצע נקנה ברציעה (ורצע אדניו את אונן במרצע ועבדו לעלם). וקונה את עצמו ביובל (ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשב). טו. וע' כא: ובריטב"א) ובמיתת האדון (ועבדו — ולא את הבן, ולא את הבת. כא:).

א. עבד ששנתו השביעית למכירתו היא שנת היובל, ונרצע — הרי הוא יוצא ביום הכיפורים של היובל, נמצא שרציעתו דחתה את שחרורו ימים ספורים בלבד. (עתוס' להלן לח. ד"ה צא). ויש מי שכתב שאם פגע בו יובל בתחילת שנתו השביעית — אינו נרצע. (עפ"י חדושי מהרי"ט שם).

ב. יש מדייקים מלשון המשנה שהנרצע אינו יוצא בגרעון כסף. (עתור"ד כא:). ובתורא"ש (טו:): צידד שהנרצע יוצא בגאולת קרובים, ולכאורה נראה לדבריו שכמו כן גואל עצמו בגרעון כסף.

ג. יציאת נרצע בשטר — המשנה-למלך (עבדים ג,ז) תלה נידון זה במחלוקת הראשונים. וצ"ע. ד. רציעת העבד — רשות, שאם אין רבו רוצה לרצעו אין כופים אותו. (חזון איש).